

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Recent Period Turkish Studies

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

İki Dönemin Tanığı Bir Bina: Isparta İdadisi/Orta Mektebi Binasının Tarihi

A Building Witness to Two Eras: The History of the Isparta İdadi / Middle School Building

Diren Çakılcı¹ & Şeyda Güvenç Duran²

¹ Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, Türkiye

² Biz Mimarlık, Antalya, Türkiye

Öz

Isparta İdadisi olarak 1912’de inşaatı tamamlanan ve günümüzde hala Isparta şehrinin merkezindeki konumunu koruyan tarihi okul binası Tanzimat döneminde başlayan eğitim reformlarıyla şehir merkezinde varlık gösteren eğitim yapılarının devamı olarak İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde de işlevini sürdürmüştür. Arşiv kayıtlarından elde edilen bilgilere göre eski Isparta Rüştiyesi’nin bulunduğu yerde inşa edilen tarihi bina sırasıyla Isparta İdadisi, Isparta Orta Mektebi ve Isparta Lisesi olarak şehrin ve bölgenin en fazla rağbet gören eğitim kurumu olmuş, 20. yüzyılın ortalarına kadar bu özelliği devam etmiştir. Bu anlamda Isparta şehrinin tarihi gelişim ve değişiminde etkili olan, aynı zamanda eğitim ve kültür hayatında iz bırakan bu binanın her yönüyle incelenerek günümüze kadarki tarihini aydınlatmak önem arz etmektedir. Tarihi Isparta İdadisi binası farklı amaçlar için kullanılıyor olsa da geçirdiği restorasyon ve değişimlerle şehrin kültürel hafızasını barındırmaya hala devam etmektedir. Binanın fiziki özellikleri ve mekânsal işlevinin kapsamlı bir şekilde ele alınması farklı şehirlerdeki benzerleri için örnek teşkil edecektir.

Abstract

The historic school building, completed in 1912 as the Isparta İdadi (imperial high school), remains a central architectural and educational landmark in the city of Isparta. As a continuation of the educational structures that emerged during the Tanzimat period’s reformist agenda, this building maintained its educational function through both the Second Constitutional Era and the Republican period. According to archival records, the building was constructed on the site of the former Isparta Rüşdiye (secondary school) and served successively as the Isparta İdadi, the Isparta Middle School, and the Isparta High School. It held a prominent role as the most prestigious educational institution in the city and the surrounding region well into the mid-20th century. Given its significant impact on the historical development and transformation of Isparta, as well as its lasting influence on the city’s educational and cultural life, a comprehensive investigation of the building’s history is of considerable importance. Although it has undergone restorations and functional changes over time, the historic Isparta İdadi building continues to serve as a vessel of the city’s cultural memory. A detailed analysis of its architectural features and spatial functions may also serve as a valuable reference for similar structures in other cities.

Anahtar Kelimeler

Isparta • İdadi • Orta Mektep • İkinci Meşrutiyet • Cumhuriyet Dönemi

Keywords

Isparta • İdadi • Middle School • Second Constitutional Era • Republican Period

Araştırmaya konu binanın yerinde incelenmesi aşamasındaki katkı ve görüşlerinden dolayı Mimar Selin Şahin’e teşekkür ederiz.

Atıf | Citation: Çakılcı, Diren, Güvenç Duran, Şeyda. "A Building Witness to Two Eras: The History of the Isparta İdadi / Middle School." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları–Recent Period Turkish Studies* 47 (2025): 221-242. <https://doi.org/10.26650/YTA2025-1557220>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Çakılcı, D. & Güvenç Duran, Ş.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Diren Çakılcı direncakilci@akdeniz.edu.tr

Extended Summary

The historic İdadi building, which holds a significant place in the educational history and socio-cultural fabric of the Isparta region, has served as a witness to both the late Ottoman and Republican periods. The study of historical educational structures and the spatial cultures that emerge around them - as well as documenting and interpreting the transformations they have undergone - contributes not only to the urban memory of the cities in which they are located but also to a broader understanding of the socio-cultural evolution of the country.

This study aims to analyze the transformations experienced by the historic Isparta İdadi, which has continuously served as an educational institution from the Ottoman Empire to the Republic of Türkiye. It further seeks to explore how these transformations correspond to broader educational reforms and reflect the cultural history of the city. In addition to the limited secondary literature available on the subject, the study draws upon personal memoirs and original data obtained from archival documents pertaining to both historical periods.

Constructed in 1912 as the Isparta (Hamidabad) İdadi during the Second Constitutional Era, the building also carries the legacy of the former Isparta Rüştîye School, originally built in 1861 during the Tanzimat period. As such, the building represents a critical node in the educational and socio-cultural development of the city, bridging two major eras in Turkish history.

Following its construction in 1912, the building underwent its first major transformation as a result of damage sustained during the 1914 earthquake. The original third floor was removed and replaced by a cihannüma - an architectural feature that constitutes the only substantial alteration to the building's original structure. Designed in accordance with the standardized İdadi school plans implemented in provincial centers during the reign of Sultan Abdülhamid II, the building closely resembles the typological characteristics of similar structures in cities such as Kastamonu and Balıkesir. Initially constructed as a three-storey building, the Isparta İdadi featured a prominent third floor with a columned portico that projected outward. After the earthquake, this upper storey was replaced in 1914-1915 with a hipped roof and an attic, accompanied by a balcony built above the original portico. While this addition was meant to emulate the function of a cihannüma, it lacked its formal architectural qualities and instead created a new focal point in the building's external appearance.

By 1925, the building was functioning as the Isparta Secondary School. Following a nationwide survey conducted by the Ministry of Education in 1926, several modifications were made in the 1926-1927 academic year. These included the division of classrooms to accommodate increased enrollment, concreting of the floors, replacement of hall ceilings, and the expropriation of adjacent land - currently the site of the Isparta Teachers' Lodge - to expand the schoolyard. Additionally, a four-classroom pavilion was erected in the courtyard, though it no longer survives today. In 1952, the institution was reconstituted as Isparta High School, and in 1960, it was renamed Şehit Ali İhsan Kalmaz High School. The following year, the school was relocated to a newly constructed building situated in the rear courtyard. From 1961 onwards, the historic İdadi building was repurposed to serve various public institutions. Between 1986 and 1990, the building underwent a major restoration. While the external facade was largely preserved to maintain historical authenticity, the interior was significantly altered. The internal walls were reconstructed using reinforced concrete, new supporting columns were added, and the roof slab was replaced to ensure structural integrity. Following this restoration, the building housed the Provincial Directorate of National Education until approximately 5-6 years ago. In 2019, a government decision repurposed the building as a Millet Kiraathanesi (Public Reading Hall), a function it continues to fulfill today.

Giriş

Isparta İli, İstiklal Mahallesi 15 ada 4 parselde bulunan korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli Kent Müzesi binası gerek inşa tarihi gerekse Isparta şehrinin son yüz elli yıllık tarihine şahitlik eden kültürel mirasıyla önem arz etmektedir. Söz konusu binanın taşıdığı miras inşa tarihi olarak tespit edilen 1912 yılından önceye uzanmaktadır. Nitekim halihazırda ayakta bulunan ve inşa edildiğinde Isparta İdadisi olarak kullanılan yapı, eski Isparta Rüştîyesi binasının arsasına inşa edilmiştir. Yeni binanın inşa edildiği 1912 yılına kadar da on yıl süreyle eski rüştiye binası Isparta İdadisi'ne ev sahipliği yapmıştır. Bu bağlamda aynı yerde farklı özelliklerde bir bina olmasına rağmen Isparta İdadisi veya Cumhuriyet dönemindeki ismiyle Isparta Orta Mektebi eski Isparta Rüştîyesi'nin tarihiyle birlikte değerlendirilmelidir. Isparta bölgesi eğitim tarihi ile sosyo-kültürel yaşamı içerisinde önemli bir yere sahip olan bu bina bölgenin hem Osmanlı hem de Cumhuriyet devri tarihine şahitlik etmiştir. Tarihi binaların ve çevrelerinde şekillenen mekânsal kültürün incelenmesi, tespitler yapılarak tarihi süreçte geçirdiği değişimlerin aydınlatılması hem bu yapıların bulunduğu şehirler hem de ülkedeki genel sosyo-kültürel gelişmenin izahına katkı sunacaktır. Bu çalışmada Isparta şehrinin hem Osmanlı Devleti dönemi hem de Cumhuriyet Devri'ne kesintisiz bir şekilde tanıklık eden tarihi Isparta idadisinin öncesi ve sonrasıyla geçirdiği değişimler, bu değişimlerle paralel seyreden eğitim reformları ve şehrin kültür tarihine etkisinin ortaya konması amaçlanmıştır. Konuyla ilgili literatürdeki sınırlı bilgi yanında bazı hatıratlardan elde edilen bilgiler her iki dönemin arşiv kayıtlarından derlenen özgün verilerle birlikte değerlendirilmiştir.

1. Isparta Rüştîyesi ve Binası

Osmanlı arşiv evrakına göre Isparta'da modern bir rüştiye mektebi, yani orta derece okulu Haziran 1860 tarihinde resmen açılmıştır.¹ O tarihlerde Konya Vilayeti'ne bağlı bir sancak merkezi olan Isparta Hamidabad olarak da isimlendirilmekteydi. Dolayısıyla zaman zaman Isparta bazen de Hamidabad Rüştîyesi olarak tanımlanan bu okul gerek sancak merkezine gerekse buraya bağlı pek çok nahiye ve köye hizmet etmekteydi. Açılışın yapıldığı tarihte rüştiye için tahsis edilecek bir bina bulunmadığından Ispartalı meşhur Sadrazam Halil Hamid Paşa tarafından 18. yüzyılda inşa edildiği bilinen İrfaniye Medresesi rüştiyeye tahsis edilmişti. 1861 yılında dönemin mutasarrıfı Ali Necib Bey'in marifeti ve ahalinin destekleriyle yeni bir bina inşa edilerek Isparta Rüştîyesi bu yeni binaya taşınmıştı.²

1912 yılına kadar varlığını sürdürdüğü bilinen bu bina yarım fevkâni ahşap bir yapıydı.³ İçerisinde yazlık ve kışlık birer dersane, kütüphane ve üç salon bulunmaktaydı.⁴ Arşiv evrakının satır aralarından öğrenildiğine göre rüştiyenin inşa edildiği ve 1912'de bu çalışmada konu edilen idadi binasının inşa edileceği arsa 1845 yılında askerî talimhane arazisi olarak tahsis edilen 12.800 zira²lik alandan tefrik edilerek Maarif Nezareti'ne devredilmişti.⁵

¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (MKT.MHM.), 184/8.

² Böcüzâde Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, haz. Hasan Babacan, Isparta, 2012, s. 143

³ Şevki Duymaz Isparta İdadisi hakkında kaleme aldığı araştırmada, 1861 yılında inşa edilen binanın bugünkü Askerî Mahkeme binasına dönüştürüldüğünü bu nedenle yapının karşısında tarihi idadi binasının inşa edildiğini belirtmektedir. Aşağıda arşiv evrakı kanıt gösterilerek yapılacak değerlendirmede bu bilgilerin hatalı olduğu görülecektir. Şevki Duymaz, "Isparta İdadisi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları*, C. 4, S. 9, Temmuz 2017, s. 47

⁴ Böcüzâde Süleyman Sami, *Isparta Tarihi...*, s. 143.

⁵ BOA., Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriye Müdüriyeti (ML.EEM.), 913/21.

Görsel 1*Isparta Mekteb-i Rüşdiyesi⁶*

1861 yılında rüştiye binası açılışı ebced hesabıyla tarih düşürülerek bir taş kitabe üzerinde giriş kapısına yerleştirilmişti. “Çıktı üçler (şerefü’l-Isparta) dedi tarihe tam, Barikâllah ne güzel oldu bu âli mekteb” şeklindeki kitabe rüştiyenin yıkılıp yerine idadi binasının yapılmasıyla yeni yapıya yerleştirilmiş, fakat 1914’te vuku bulan deprem sonrası gerçekleştirilen tadilat sırasında kaybolmuştur.⁷ Binanın bugün hemen ön giriş kapısı üzerinde bulunan niş söz konusu bu kitabeyle ait olmalıdır.

Isparta Rüştiyesi zamanla bölge Ermeni ve Rumlarının da devam ettiği karma bir okul olarak eğitim hayatına devam etmiştir. Ancak başta medrese müderrisleri ve mensuplarının modern okula karşı muhalif tutumları olmak üzere⁸, bu okuldaki eğitimden istenen başarının elde edilememesi sebebiyle okula rağbet azalmıştır.⁹ Rüştüyeyi tekrar canlandırmak için çeşitli dönemlerde bir takım girişimler yapılmış, 1874’te daha kolay okuma yazma öğretmek gayesiyle aynı bina içerisinde rüştiyeye ek olarak Sadiye Huruf Mektebi açılmıştır. Rüştüyenin büyük salonlarından biri dört sınıf olarak düzenlenip buraya sıbyan mektebi öğrencileri alınmış ve rüştiyeye öğrenci yetiştirilmeye başlanmıştır. Uygulanan yeni yazım tekniklerini öğrenmek ve kendi kurumlarında tatbik etmek için başta Isparta Sancağı nahiyeleleri olmak üzere Antalya, Burdur, Eğirdir gibi komşu şehirlerin sıbyan mektebi muallimleri de burada eğitimler almıştır.¹⁰ Bu sayede Isparta Rüştiyesi’nin tesir ettiği saha sadece şehir merkeziyle sınırlı kalmamış civar yerleşimlere de sirayet etmiştir.

Isparta Rüştiyesi 1902 yılının Ağustos ayında resmen kapatılmıştır.¹¹ Çünkü bundan birkaç yıl önce başlayan idadi açma girişimi sonucunda idadi için rüştiye binasının tahsis edilmesi ve aynı okulda rüştiye

⁶İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, Albüm Num. 90766, Fotoğraf Num. 31.

⁷Hilmi Dilmen, “Isparta Ortaokulunun Tarihçesi”, Ün, Isparta Halkevi Mecmuası, S. 37, C. 4, Nisan 1937, s. 590.

⁸Hilmi Dilmen, “Isparta Ortaokulunun Tarihçesi”, s. 591.

⁹BOA., Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.), 23/81.

¹⁰Hilmi Dilmen, “Isparta Ortaokulunun Tarihçesi II”, Ün, Isparta Halkevi Mecmuası, S. 42, C. 4, Eylül 1937, s. 607.

¹¹BOA., Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemi (MF.İBT.), 128/93.

seviyesine birkaç sınıf tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. 1 Eylül 1902 tarihi itibarıyla Isparta Rüştîyesi binası Isparta (Hamidabad) İdadisi binası olarak anılmaya başlanacaktır. Bu değişiklik sırasında eski rüştiye içerisinde ayrı bir okul olarak var olan Sadiye Huruf Mektebi'nin okul bahçesinde inşa edilecek yeni bir binaya taşınması düşünülmüş, fakat söz konusu arsa üzerine Daire-i Askeriye (Bugün çalışmaya konu binanın güney cephesinde bulunan tarihi askeriye binası)¹² inşa edildiğinden Sadiye Mektebi Soğan Çarşısı denilen yerde yeni bir binaya taşınmıştır.¹³ Bu okulun ismi daha sonra Ravza-i Osmanî Mektebi olmuştur.

2. Isparta İdadisi ve Binası

1900'lü yılların başı Konya Vilayeti'nde eğitim alanında pek çok icraata sahne olmuştur. Yeni okullar açılması gibi pek çok yatırımı barındıran bu girişimlerin öncüsü şüphesiz Konya Valisi Avlonyalı Ferit Paşa olmuştur.¹⁴ Konya'ya bağlı tüm sancaklarda mevcut olan eğitim kurumlarını genişletmeyi, sorunlarını çözmeyi ve üst derece yeni okullar açılmasını sağlamayı amaçlayan Ferit Paşa 1901 tarihinde Konya'ya bağlı Isparta (Hamidabad) ve Niğde sancak merkezlerinde eş zamanlı olarak birer idadi açılmasını talep etmiştir.¹⁵ Bu konudaki talebini ısrarla sürdüren, bütçe konusundaki çekincelere çözümler üretmeye çalışan Ferit Paşa 14 Mayıs 1902 tarihinde Isparta ve Niğde idadilerinin açılış iznini resmen almıştır.¹⁶ Ancak gerek bina eksikliği gerekse bütçelerin yetersiz olması sebebiyle her iki sancakta mevcut olan eski rüştiye okullarının idadiye dönüştürülmesi, bu vesileyle rüştiye binalarının da idadi olarak hizmet etmesi uygun görülmüştür.¹⁷ Bu çerçevede 1861'den beri hizmet veren ahşap ve eski Isparta Rüştîyesi binasında bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Niğde'de ise rüştiye binası yıkılmak üzere olduğundan orada yeni bir bina inşa edilmesi uygun görülmüştür.¹⁸ Isparta ahalisinin 10.000 kuruşluk yardımıyla odaları düzenlenip sıraları hazırlanan idadi için, dershaneler, muallim ve müdür odalarında kullanılmak üzere soba, muşamma perde, koltuk, yemek masası, çalar saat ve evrak dolabı gibi bazı mefruşat eksikleri de merkezden talep edilerek giderilmiştir.¹⁹ Resmi açılışı bir takım eksiklikler sebebiyle gecikse de Isparta İdadisi Sultan II. Abdülhamid'in cülus yıldönümüne denk getirilerek 1 Eylül 1902'de Konya maarif müdürünün bizzat katılımıyla düzenlenen törenle açılmıştır.²⁰

Isparta İdadisi'nin tarihi binada hizmete başladığı günlerde bölgede pek çok kamu binası inşaatı devam etmekte olup, okul binasının çevresi de bu şekilde ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. 1901'de okul yanında Askerî Şube Dairesi tamamlanmış²¹, 1902 yılının son aylarında ise eski yerinden Askerî Şube Dairesi'nin güneyine taşınan telgrafhane, Jandarma Koğuşu ve Ahır gibi yapılar hala inşa edilmekteydi.²² Isparta İdadisi'nin açılışını takip eden ayda Burdur ve Isparta bölgesinde büyük bir tesir yaratan 1902 depremi gerçekleşmiştir. Resmi raporlarda idadi binasının hasar aldığıyla ilgili bir bilgi yer almasa da, bu tarihte kırk yaşında olan ahşap binanın depremde etkilenmiş olması muhtemeldir.²³

¹²Isparta Daire-i Askerîyesi 1901 yılında inşa edilmiş ve hizmete açılmıştır.

¹³Böcüzâde Süleyman Sami, *Isparta Tarihi...*, s. 144.

¹⁴Abdülhamit Kırmızı, "Usûl-i Tedrîs Hâlâ Tarz-ı Kadîm Üzre": Konya Valisi Ferid Paşa'nın Eğitimi Islah Çalışmaları", *Dîvân İlmi Araştırmalar*, S. 19, 2005/2, s. 195-229.

¹⁵BOA., MF.MKT., 590/40.

¹⁶BOA., MF.MKT., 579/17, Belge 32.

¹⁷BOA., İrade, Maarif (İ.MF.), 7/67; BOA., MF.MKT., 579/17, Belge 42.

¹⁸BOA., MF.MKT., 579/17, Belge 62-63.

¹⁹BOA., MF.MKT., 658/11; BOA., MF.MKT., 655/13.

²⁰BOA., MF.MKT., 662/13.

²¹BOA., Yıldız, Perakende Başkitabet Dairesi Evrakı (Y.PRK.BŞK.), 65/9.

²²BOA., Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 599/20.

²³BOA., Yıldız, Perakende Umumi (Y.PRK.UM.), 60/39; BOA., DH.MKT., 612/61.

1 Eylül 1902’de eğitime başlayan Isparta İdadisi binasında eski rüştiyenin sınıfları da eğitime devam etmiş, yeni dönemde Konya İdadisi müdür muavini olup İstanbul Darülmuallimini’nden mezun olan Sinoplu Mehmed Tevfik Efendi buraya müdür olarak tayin edilmiştir. Aynı zamanda Fransızca ve Malumat-ı Vataniye öğretmeni de olan Mehmed Tevfik’in yerine 1910’da Malumat-ı Vataniye öğretmeni Atabeyli Mustafa Bey, 1912’de ise yine Malumat-ı Vataniye öğretmeni olan Salih Hilmi Bey müdür olmuştur. Isparta İdadisi 1902-1922 yılları arasındaki toplam yirmi senede 181 öğrenci mezun etmiştir.²⁴

Isparta idadi binası olarak kullanılan eski rüştiye binasının tehlike arz eder bir şekilde harap olması nedeniyle 1909’da acilen tamiri Konya Valiliği tarafından talep edilmiş ve yaklaşık 110.000 kuruşa ulaşacak bu tamir için herhangi bir müteahhit talip olmadığından ilk başta emaneten tamir ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak ne hikmetse, muhtemelen de yeni bir bina yapmanın daha kolay ve hesaplı gelmesi sebebiyle (yaklaşık 462.000 kuruş bedelden bahsedilmektedir) tadilattan vazgeçilerek binanın yıkılması kararlaştırılmıştır. Isparta idadi binası meselesi yaklaşık bir yıl sürüncemede kalmış olmalı ki arşiv evrakına göre 1911 bahar aylarında hala yeni bir bina inşası devam etmekteydi.²⁵ Nitekim Mayıs 1911’de hala inşaat halinde olan yeni binanın bir an önce tamamlanması, toplanan malzemenin harap olmaması için gerekli bütçenin gönderilmesi Konya Valiliği tarafından talep edilmiştir.²⁶

Döneme dair bilgiler veren Hilmi Dilmen’in de aktardığı üzere 1912 yılında zemin artı iki kat olmak üzere toplamda 3 katlı kargir bina hizmete başlamıştır. Zemin kat üzerinde bulunan her iki katta altı dersane ve iki yönetim odası tasarlanmıştır.²⁷ Bu bina inşa edilirken eğitim faaliyetine devam edildiğine göre eski bina hemen yıkılmamış, eski rüştiye binasının hemen yanında (önünde) inşa edilen ve günümüze ulaşan binanın bitmesi beklenmiştir. Nitekim 1911 yılında idadi için tapu senedi alınmak istenmiş ve 1912 Martında hala boş arsa olarak tanımlanan bu alana idadi yapıldığı anlaşılmıştır. İdadi için alınan tapu Maliye Hazinesi adına çıkarılmış ve yeni binanın sınırları Telgrafhane, Mekteb-i Rüşdiye, Kalaycı İbrahim ve Ahmed Çavuş haneleri olarak belirtilmiştir.²⁸ Bina inşaatı bittiğinde hala ayakta olduğu tahmin edilen eski rüştiye binası 1912 itibarıyla yıkılmış olmalıdır.

1912’de açılışı yapılan Isparta İdadisi binası yaklaşık iki yıl sonra meydana gelen 3 Ekim 1914 depreminde büyük bir hasar almıştır. Deprem raporlarına göre Burdur’un dörtte üçünü ve tüm köylerini, Isparta’nın da onda sekizini harap eden bu felaketten Isparta İdadisi de nasibini almıştır.²⁹ Henüz iki yıl önce inşası biten binanın harçlarının kurumayıp tam anlamıyla kaynaşmamış olması sebebiyle özellikle üçüncü katında çatlaklar oluşmuş ve bir kısmı yıkılmıştır. Bu nedenle binanın tehlikeli vaziyetten kurtarılması için üçüncü katı tamamen kaldırılmış, yerine çatı arasının bulunduğu kat ahşap olarak inşa edilmiştir.³⁰

²⁴Hilmi Dilmen, "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi III", *Ün, Isparta Halkevi Mecmuası*, S. 43-44, C. 4, I. ve II. Teşrin 1937, s. 630-631.

²⁵BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.)*, 223/69.

²⁶BOA, *MF.İBT.*, 328/76.

²⁷Hilmi Dilmen, "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi III", s. 630.

²⁸BOA, *ML.EEM.*, 913/21.

²⁹BOA, *Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK.)*, 72/52; BOA, *DH.İ.UM.EK.*, 72/65.

³⁰Hilmi Dilmen, "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi III", s. 630.

Görsel 2**1914 Depreminde Hasar Alan Isparta İdadisi ve Daire-i Askeriye Binası³¹****3. Cumhuriyet Dönemi Isparta Orta Mektebi Binası**

Isparta İdadisi Cumhuriyet'in ilanını takiben liva merkezinde lise ismiyle anılmaya başlanmıştır. 1925 yılında ülke genelinde benzer örnekleri olduğu üzere lise seviyesi ortaokul yani orta mektep statüsüne dönüştürülmüştür.³² Araştırmaya konu tarihi bina 1925 yılı itibarıyla Isparta Orta Mektebi olarak anılmaya başlanmıştır. 1926 yılında orta mektebin ilkokul kısmı lağvedilmiş, 1927 yılında okula kız öğrenciler de alınmaya başlanınca ismi Isparta Muhtelit Orta Mektebi olarak değiştirilmiştir.³³ Bu dönemde okul müdürü olan Ispartalı Hilmi Dilmen'in Antalya'ya tayin edileceği 1938 yılına kadar 1923-1938 yılları arasındaki on beş senede okuldan toplam 659 kişi mezun olmuştur. Aralarında eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de bulunduğu pek çok siyasetçi, aydın, iş ve bilim insanı bu tarihi binada eğitim görmüştür.³⁴

³¹ Osman Koçbay, "Hatıralarda 1914 Burdur-Isparta Depremi", *Yeni Gün*, 4 Ekim 2017, s. 4.

³² *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet (BCA.)*, 180.9.0.0/179.868.4. 1924 yılında yapılan İkinci Heyet-i İlmiye toplantısında tek devreli liselerin orta mektebe dönüştürülmesi ve 1 Eylül 1924 itibarıyla orta mektep olarak eğitime devam etmeleri kararı alınmıştı. *Türk Eğitim Sistemi ve Ortaöğretim*, ed. Ercan Türk, MEB Yayınları, Ankara, 2015, s. 22-23.

³³ BCA., 180.9.0.0/227.1130.12.

³⁴ Hilmi Dilmen, "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi IV", *Ün, Isparta Halkevi Mecmuası*, S. 45-46, C. 4, I. Kanun 1937 ve II. Kanun 1938, s. 651-652.

Görsel 3*Müdür Hilmi Dilmen ve Arkadaşları 1932 Yılında Okul Girişinde³⁵*

1926 yılı başında Maarif Vekaleti'nin Orta Tedrisat Dairesi tarafından ülkedeki orta mektep binalarının halihazırdaki durumları hakkında kapsamlı bir soruşturma yapılmış, okullara gönderilen soru cetvellerinin doldurulması ve ek olarak fotoğraf ve planlarının gönderilmesi istenmiştir. Bu girişim kapsamında Isparta Orta Mektebi binası hakkında tafsilatlı bilgiler dönemin okul müdürü³⁶ Darendeli Hayrettin Bey'in imzasıyla Ocak 1926'da bakanlığa gönderilmiştir. 1912'deki inşaat ve 1914-1915'teki esaslı tamirat sonrası binanın orijinal haliyle ilgili detaylı bilgileri günümüze ulaştıran bu raporlara göre okulun inşa tarihi 1902-1912 aralığında gösterilmiştir. Diğer özellikleri ise şu şekilde sıralanmıştır: Bina kargir olup, alt kısmı 2 metre kadar taş, üst kısmı köfeke malzemeyle inşa edilmiştir. Tamamı kargir olarak tanımlanan binada ahşap bölümler de mevcut olup kerpiç kullanımı yoktur. Depremden dolayı 1914'te esaslı bir tamir görmüştür. 1926 itibarıyla bina sağlam olup tamire muhtaç değildir. Hükümete ait olan bina 20.000 lira kıymetindedir. Mektep olarak inşa edilmiş ve halihazırda mektep olarak kullanıma müsaittir. Çatı katının düzenlenmesi halinde leyli yani gece mektebi olarak kullanıma uygundur. 64,30 metre uzunluk ve 51 metre genişlikte bir bahçesi olup, bu miktar okul için yeterlidir. Binanın su taksimatı ihtiyaca yeterli olsa da özellikle tuvaletleri sağlık şartlarını taşımamakta, mevcut dört tuvalete altı adet daha eklenmesi gerekmektedir. Hem okul binası hem de bahçesi genişletilmeye müsaittir. Zemin katı için 1.723 lira kıymetinde bir tamir gereklidir. Okulun orman ve spor yeri olarak kullanılan bahçesi 1920'de Jandarma Koğuşu inşası için Maarif Vekaleti'nden Jandarma'ya aktarılsa da bu yapının inşası hala tamamlanmadığından bahçenin okula iadesi talep edilmektedir.³⁷ Ancak 1930'da okulun kuzey cephesinin istimlak edilmesi bu talebin onaylanmadığını göstermektedir.

³⁵Mehmet Aldan, *Galiçya ve Sonrası Hilmi Dilmen'in Öyküsü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984, s. 56.

³⁶Okul tarihinde önemli bir iz bırakmış olan, ayrıca 1927 yılı itibarıyla okulda pek çok fiziki iyileştirme ve değişiklik gerçekleştiren Hilmi Dilmen bu tarihte müdür yardımcısıdır. 1927 itibarıyla Ispartalı Hilmi Dilmen okul müdürü tayin edilecektir.

³⁷BCA., 180.9.0.0/95.464.5.

Görsel 4**1926 Yılında Isparta Orta Mektebi Binası³⁸**

1926 yılı Isparta Orta Mektebi'ne ait dosyada yer alan kat planları, vaziyet planı ve fotoğrafına göre (Bkz. Ek-1, 2, 3 ve 4); bir avlu duvarı ve demir bir bahçe kapısıyla çevrili olan yapının hemen güneyinde Askerî Şube Dairesi, onun yanında ise Isparta Telgrafhanesi mevcuttu. Okul binasının karşısında yer alan büyük park içerisinde henüz tamamlanmamış bir Jandarma Koğuşu bulunmaktaydı. Okulun karşı çaprazında bulunan Hükümet Caddesi Hükümet Konağı'na ulaşmakta ve bugün yine park olarak kullanılan meydan yerini muhafaza etmekteydi. Günümüzde okul binası ve Askerî Şube Dairesi arasından geçerek Hükümet Konağı önüne devam eden İstasyon Caddesi henüz açılmamış olup iki bina arasında sadece bahçe duvarları bulunmaktaydı. Bina fotoğrafında da görüldüğü üzere bugün yol kotunun oldukça altında kalan ve bodrum katı olarak tarif edilen ilk katı zemin katı hükmündeydi. Zemin kata hem ön hem de arka cepheden iki kapı açılmaktaydı. Zamanla yükselen yol kotu, ortadan kalkan bahçe duvarı ve hemen yapının önünden geçen günümüz 6 Mart Atatürk Caddesi sebebiyle binanın çevre peyzajında büyük oranda değişiklikler yaşanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Isparta'yı ziyaret ettiği 1930 yılına ait bir fotoğrafta görülen bina çevre düzeni günümüz vaziyet planıyla benzer olduğuna göre okul bahçesinin 1926-1930 tarihleri arasında söz konusu değişikliğe maruz kaldığı söylenebilir.

1930 yılında okulun kuzeyinde bulunan 5.813m²'lik alan istimlak edilerek okul bahçesine dahil edilmiştir. 1931 yılında okul ihtiyacı için burada dört dershaneli bir pavyon inşa edilmiştir. Aynı yıl Müdür Hilmi Dilmen'in girişimiyle eski Isparta Mebusu Süleyman Sami Böcüzâde'nin 500 cilde yakın eseri okula bağışlanarak kütüphane kurulmuş, Bakanlık tahsisatıyla zengin bir fizik-kimya laboratuvarı da burada faaliyete geçirilmiştir. Günümüzde söz konusu bu pavyon ayakta olmayıp ilgili arsa üzerinde 1997 itibarıyla Isparta Öğretmenevi ve Akşam Sanat Okulu Binası bulunmaktadır.³⁹

³⁸BCA., 180.9.0.0/95.464.5.

³⁹https://ispartaogretmenevi.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_9731109.html (Erişim Tarihi: 15.06.2024).

Görsel 5*1930 Yılında Atatürk'ün Isparta'yı Ziyareti ve Arkada Orta Mekteb Binası⁴⁰*

1926 yılında zemin kat hükmünde olan bugünkü bodrum katında, üst kat merdivenlerinden inildiğinde soldaki ilk iki oda Odunluk olarak tanımlanmıştı (Bkz. Ek-1). Nitekim ısınması oda ve dersliklere kurulan sobalarla sağlanan yapının zemin katında büyük bir odunluğa ihtiyaç duyulmuş olmalıdır (Görsel 4'te yer alan 1926 yılına ait bina fotoğrafında odalarda bulunan soba bacaları çatı üzerinde görülebilmektedir. Birinci kat oda duvarlarında soba borularının duvar içerisinden geçirildiği kanal ve küllük kapakları da bugün hala mevcuttur). Bahse konu buradaki odalar günümüzde mescit ve bir kısmı yine bina ısıtma sistemi için kullanılmaktadır. Odunluk kapısı geçildikten sonra kemerli duvarlarla bölünmüş büyük salon Yemekhane olarak tanımlı olup bu maksatla kullanılmaktaydı (Günümüzde giriş kısmındaki kemerlerin arası doldurulmuş vaziyettedir). Merdivenlerden bodrum katına inildiğinde sağ tarafa yönelen koridordaki uzun ve dar oda tuvalet diğer odalar ise depo olarak kullanılmaktaydı. Tuvaletler bugün hala aynı yerde olup, 1926 raporunda belirtildiği üzere ihtiyaca binaen artırılmış olmalıdır. Nitekim tuvalet yanında gösterilen büyük oda daha sonra bölünmüş ve bir kısmı bugün olduğu gibi tuvalet olarak kullanılmaya başlanmıştır. Orta Mektep Müdürü Hilmi Dilmen'in anılarına göre 1927 yılında okul mevcudunun artması sebebiyle bu kattaki iki deponun çatıları çakılmış, duvarları sıvanmış, zeminlerine beton dökülerek toplam 2.000 lira bedelle dershaneye çevrilmiştir.⁴¹ Bu sayede ilk kez zemin katta da ders işlenmeye başlanmıştır. Nitekim 1926 yılına ait kat planlarında okulun tüm derslikleri ikinci katta gösterilmiş, zemin katta bu işe ayrılan herhangi bir oda işaret edilmemişti.

İkinci kat planına göre (Bkz. Ek-2) okulun merdivenle yüksek ana giriş kapısından girildiğinde sol tarafta müdür sağ tarafta ise öğretmenler odası bulunmaktaydı. Müdür odasının tam karşısında yer alan dar ve uzun oda kitaplık, bunun dışında katta yer alan sekiz oda dershane olarak kullanılmaktaydı. 1926 planına göre söz konusu bu odaların kapı ve pencere yerlerinde önemli değişiklikler mevcut olup, bunlar aşağıda bahsedilecek olan 1986-1990 restorasyonuna aittir. Merdivenlerden çatı arası katına çıkıldığında hemen merdiven yanında ve arkasında kalan arka cepheye nazır bölüm ahşap malzeme ile iki ayrı küçük oda

⁴⁰Mehmet Aldan, *Galiçya ve Sonrası...*, s. 55.

⁴¹Hilmi Dilmen, "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi IV", s. 651.

olarak tasarlanmıştı (Bkz. Ek-3). Bu iki odadan birisi İzci ve Spor Odası diğeri ise El İşi Odası olarak tahsis edilmişti. 1928'de yine Hilmi Dilmen öncülüğünde çatı katı elden geçirilmiş ve burası da bir dershaneye dönüştürülmüştü.⁴² Çatı arasının bugünkü vaziyetinde olduğu gibi ayrıca bir bölme söz konusu olmayıp tüm kat tek bir odadan ve önünde balkondan müteşekkildi. Nitekim ahşap olan bu kat 1986-1990 düzenlemesinde tamamen sökülüp tuğla duvar olarak yeniden yapılmıştır.

4. Yakın Dönemde Orta Mektep Binasının Geçirdiği Dönüşümler

1930'lu ve 40'lu yıllarda orta mektep olarak kullanılmaya devam edilen tarihi Isparta İdadisi binası, 1952 yılında Isparta Lisesi'nin açılması ile söz konusu bu okula ev sahipliği yapmaya başlamış, 27 Mayıs 1960 darbesinde şehit olan Ispartalı Ali İhsan Kalmaz'ın ismi darbe sonrası okula verilmiştir.⁴³ 1961-1962'de okul arkasında inşa edilen yeni binasına taşınan Şehit Ali İhsan Kalmaz Lisesi bu dönemde eski ortaokul kısmını da ihtiva etmekteydi. Eylül 1969'da ortaokul bölümü Isparta Merkez Ortaokulu olarak ayrı bir binaya (Hilmi Dilmen Ortaokulu, 2019 itibarıyla Şehit Ramazan Yiğit İmam Hatip Ortaokulu⁴⁴) taşınmış, binada sadece Şehit Ali İhsan Kalmaz Lisesi eğitime devam etmiştir. Tarihi idadi binası ise 1970-1971 eğitim yılı başına kadar Isparta Ticaret Lisesi'ne ev sahipliği yapmıştır. Ticaret Lisesi'nin ardından 1974-1976 arasında Isparta Belediyesi hizmet binası olan yapı 1976-1983 arasında Meslek Yüksekokulu olarak kullanılmıştır. 1977'de Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından tescil edilerek sit alanına dahil edilen tarihi binanın Milli Eğitim İl Müdürlüğü olarak kullanılması için restorasyon görmesi ve güçlendirilmesi amaçlanmıştır.⁴⁵ 1983'te alınan restorasyon iznine istinaden o sırada Mühendislik Fakültesi Dekanlığı olarak kullanılan yapı boşaltılmıştır. 1984'te hazırlanan restorasyon projesi İzmir Koruma Bölge Kurulu tarafından onay almamış; yapılan değişiklik ve düzenlemelerle 1985 yılında aynı kurulun 906 sayılı kararıyla yeni restorasyon projesi onaylanmıştır. 1987'de ise bu işe inşaat ruhsatı verilmiştir. Bu süreçte yapının güçlendirilmesi ve yeni kullanım amacına hizmet için dış duvar, cephe görünümü ve bodrum kat duvarlarında herhangi bir değişikliğe gitmeden, bağdadî olan birinci kat iç duvarları kaldırılarak yeniden tuğla olarak örülmüştür. Zemin kat ve birinci kat çatısı ile zeminleri ahşaptan betona çevrilmiş, zemin kattaki merdiven sahnına kadar beton, üst katları ahşap basamak olan kat merdivenleri tamamen betonarme yapılmıştır. Çatı katında bulunan ahşap cihannüma kaldırılarak tuğla olarak yeniden örülmüştür. Üst katta bulunan cihannüma balkonlu ile bina içi kat merdivenlerinin doğramaları aslına uygun olarak yenilenmiştir.⁴⁶ Binanın 1932 yılına ait giriş kapısı fotoğrafına bakıldığında muhtemelen söz konusu bu 1986-1990 restorasyonunda ana giriş kapısı ve pencerelerinde de değişikliğe gidildiği, giriş önündeki sütunlar arasına demir korkuluk yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

1984-1990 tarihleri arasında uzun bir tadilat gören bina İl Milli Eğitim Müdürlüğü olarak kullanılmaya başlanmış, 1990 yılında tescilinin devamına karar verilmiştir. 2015 yılında ilgili müdürlük için bugünkü yerinde başlayan yeni hizmet binasını⁴⁷ takiben boşaltılmıştır. Bina 2018 yılında Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 8347 sayılı kararı ile Kent Müzesi olarak kullanılmak üzere Isparta İl Özel İdaresi'ne tahsis edilmiştir. Tarihi bina 2019 yılında ise aynı kurulun 8792 sayılı kararıyla Millet Kiraathanesi olarak

⁴²Hilmi Dilmen, "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi IV", s. 651.

⁴³Tarihi 100 Lise, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2017, s. 19.

⁴⁴Söz konusu bina 2024 yılında depreme karşı dayanıksız olması sebebiyle yıkılmıştır. <https://www.haber32.com.tr/ispartada-eski-adiyla-hilmi-dilmen-okulu-yikildi> (Erişim Tarihi: 05.06.2024).

⁴⁵Bkz. Bina girişinde yer alan tanıtım levhası.

⁴⁶Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, Dosya 32.00.60.

⁴⁷<https://isparta.csb.gov.tr/isparta-il-milli-egitim-mudurlugu-hizmet-binasi-haber-16333> (Erişim Tarihi: 05.06.2024).

⁴⁸Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, Dosya 32.00.60.

kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁸ 2019 itibarıyla Millet Kiraathanesi, KADEM Isparta temsilciliği gibi farklı amaçlar için aktif olarak kullanılmaya devam etmektedir.⁴⁹

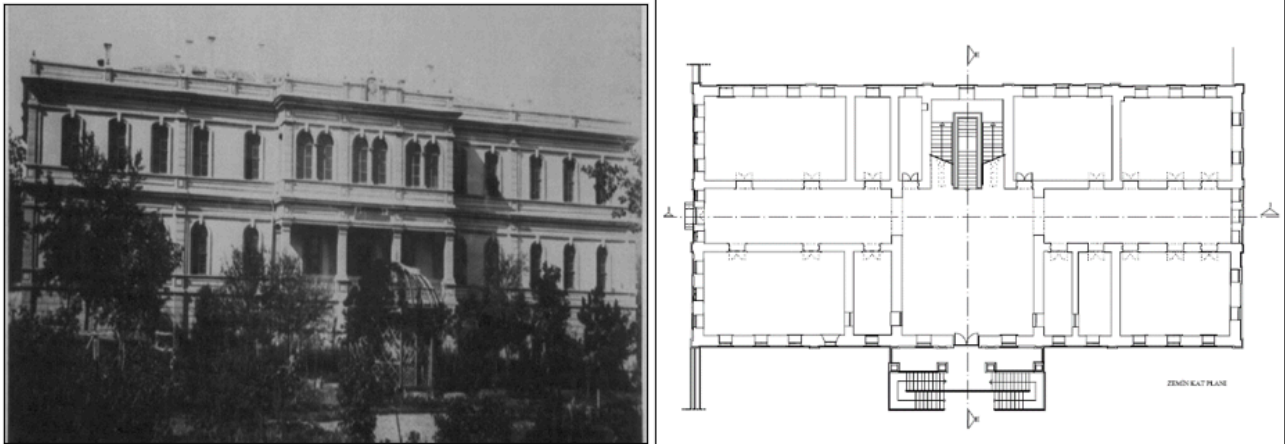
5. Benzer Yapılar ve Tipoloji Meselesi

1912 yılında Isparta İdadisi olarak inşa edilen bina 1914-1915'te deprem nedeniyle geçirdiği tadilatla bilhassa dış cephe görünümünde büyük bir değişiklik geçirmiştir. Öyle ki inşa edildiğinde üç katlı olan yapının son katı kaldırılmış ve yerine kırma çatıyla bugün cihannüma denen çatı arası inşa edilmiştir.⁵⁰ Isparta İdadisi İkinci Meşrutiyet dönemine tesadüf eden 1912 yılında inşa edilse de Sultan II. Abdülhamid döneminde ülke genelinde yaygın olarak inşa edilen idadi binaları incelendiğinde diğer idadi projeleriyle büyük benzerliklere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Isparta İdadisi'nin üç katlı olarak inşa edildiği dikkate alınıp, kat planları, dış cephe özellikleri gibi diğer ayrıntılar karşılaştırıldığında Isparta İdadisi'nde de kullanılan bir tip projenin var olduğu düşünülebilir. Var olduğuna inandığımız tip proje planları elimizde olmasa da ülkenin farklı yerlerindeki idadilerle aşağıda yapılacak mukayese ve örneklendirmeler bu iddiayı desteklemektedir.

1887 yılında inşa edilen Kastamonu İdadisi dikdörtgen planlı olup, ön cephesinde dışarıya çıkma yapan basamaklar üzerine kurgulanmış dört sütunlu portik giriş bölümüne (sadece bahçenin müsaitliğine göre giriş merdivenlerinin yönü farklılık arz etmektedir) sahip olması, giriş kapısı ve kapı yanı pencereleriyle Isparta İdadisi bina giriş kurgusuyla büyük benzerlikler göstermektedir.⁵¹ Kastamonu İdadisi kat planları incelendiğinde ise her katta tıpkı Isparta İdadisi'nin inşa edildiği dönem özelliklerinde olduğu gibi altı dersane iki idare ofisi olmak üzere sekiz odalı bir kurguya sahip olduğu, ana giriş kapısı karşısında kat merdivenlerinin konumlandığı ve söz konusu odaların da uzun kenara paralel bir orta koridor etrafında yerleştirildiği görülmektedir. Buna ek olarak pencerelerde kullanılan kilit taşından, her katta farklı pencere biçiminin tercih edilmesine ve kat hizasında bulunan silmelere kadar dış cephe özelliklerinde pek çok benzerlik Isparta İdadisi ile uyumaktadır (Bkz. Görsel 6-7).

Görsel 6

Kastamonu İdadisi ve Zemin Kat Planı⁵²

⁴⁹<http://isparta.gov.tr/millet-kiraathanesi-hizmete-acildi> (Erişim Tarihi: 01.06.2024).

⁵⁰ Binanın 1914 yılına ait üç katlı hali için bkz. Görsel 2. Bina'nın inşaat haline ait, yine üç katlı olduğunu gösteren tarihi fotoğraf için bkz. *Isparta 1880-1980*, Isparta Valiliği Yayınları, Isparta, 2001, s. 49.

⁵¹ Ahmet Gökhan Özçınar, *Kastamonu Mekteb-i İdadi Binası Restorasyon Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 19.

⁵² Ahmet Gökhan Özçınar, *Kastamonu Mekteb-i İdadi...*, s. 178, 233.

1895 yılında inşa edilen Balıkesir (Karesi) İdadisi de Kastamonu ve Isparta İdadilerinde bulunan dış cephe özellikleri, sütunlu portik giriş kısmı ve dikdörtgen planlı kat kurgusuyla benzerlik gösterir. Hatta Balıkesir İdadisi Isparta İdadisi'nin geçirdiği dönüşüme benzer bir hikâyeye sahip olmakla da dikkat çeker. Bodrum kat üzerine iki kat kargir ve bir de üçüncü kat olarak ahşap yatakhane katına sahip olarak inşa edilen bu bina, geçirdiği yangın sebebiyle son katı 1978'de kaldırılmıştır. Ayrıca Isparta İdadisi ile aynı tarihlerde 1990 yılında Balıkesir İdadisi'nde de yapılan güçlendirme ve restorasyon sırasında, dış beden duvarlarına müdahale etmeden yapının iş duvar sistemi tamamen yıkılmış ve yine Isparta örneğindeki gibi betonarme bir konstrüksiyon inşa edilmiştir.⁵³ Bu sırada Isparta'da olduğu gibi kat planlarında bazı değişiklikler görülse de uzun kenara paralel orta koridor ve onun etrafına yerleştirilen derslikler Isparta ile benzerlik arz etmektedir (Bkz. Görsel 6, 8).

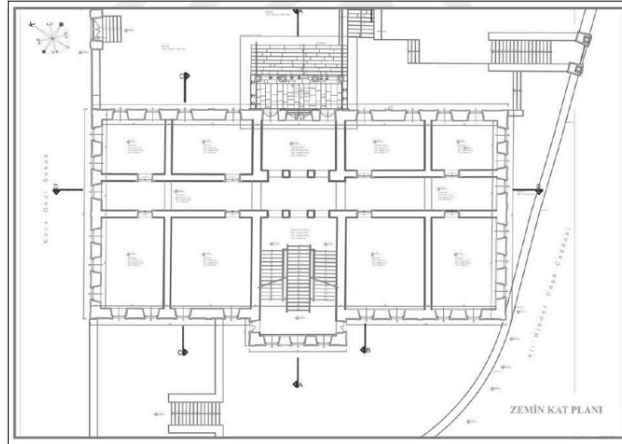
Görsel 7

Balıkesir İdadisinin Osmanlı Dönümü ve Günümüze Ait Fotoğrafı⁵⁴

Görsel 8

Balıkesir İdadisi Zemin Kat Planı⁵⁵

Yukarıda izah edilen Balıkesir ve Kastamonu örneklerini çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, II. Abdülhamid döneminde ve hemen sonrasında inşa edilen resmî idadi binalarında dış cephe özellikleri, Batı mimarisinin etkisiyle sütunlu portik girişler, ana giriş karşısında konumlandırılan kat merdivenleri gibi bir

⁵³Zeynep Sağay Aksun, *Tarihsel Süreçte Karesi İdadisi ve Yeniden İşlevlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022, s. 60-61.

⁵⁴İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, *II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri*, Albüm Num. 779-73, Fotoğraf Num. 34; Zeynep Sağay Aksun, *Tarihsel Süreçte...*, s. 81.

⁵⁵Zeynep Sağay Aksun, *Tarihsel Süreçte...*, s. 68.

takım plan özelliklerinin belirli bir tipolojinin farklı şehirlerde uygulandığına işaret eder.⁵⁶ Nitekim arşiv evrakı arasında Aydın Vilayeti özelinde tespit ettiğimiz bir yazışmada liva statüsünde olan yerleşim yerleri için belirlenmiş olan (ki nüfus ve ihtiyaç gözetilmiş olmalıdır) bir idadi planının 1913'te Denizli Livası için merkezden gönderildiğinden bahsedilmekte olup⁵⁷, Maarif Nezareti'nin taşra idadi binaları inşasında önemli bir rol üstlendiğine kanıt teşkil etmektedir.

Sonuç

Isparta İli, İstiklal Mahallesi 15 ada 4 parselde bulunan korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli tarihi bina 1912 yılında Isparta (Hamidabad) İdadisi olarak inşa edilmiş bir İkinci Meşrutiyet dönemi Osmanlı yapısıdır. 1861 yılında inşaatı tamamlanan ve Tanzimat dönemi eseri olan tarihi Isparta Rüştüyesi binasının yerinde söz konusu okulun tarihi mirasını da yüklenen bu bina şehrin Osmanlı ve Cumhuriyet devri eğitim, sosyo-kültürel hayatının önemli bir parçası olmuştur.

İnşa edildiği 1912 yılından sonra ilk büyük değişikliği 1914 depreminde aldığı hasar nedeniyle gören yapı, bu tarihte üçüncü katın kaldırılarak yerine çatı katı (cihannüma) yapılması dışında bir değişiklik görmemiştir. II. Abdülhamid dönemi ve sonrası resmî idadi yapılarının genel tipolojik özellikleriyle benzerlikler gösteren bina, liva merkezleri için tasarlanan idadi tip planlarına uygun olarak inşa edilmiş olmalıdır. Bu anlamda Kastamonu ve Balıkesir'de inşa edilen idadi binalarıyla dış cephe özellikleri ve plan itibarıyla büyük benzerliklere sahiptir. İnşa edildiğinde üç katlı olan Isparta İdadisi'nin ilk hali sütunlu portik giriş üzerinden dışarıya taşan bir üçüncü kata sahipken, 1914-1915'te kaldırılan üçüncü kat yerine inşa edilen kırma çatı ve çatı arası sonucunda giriş katında bulunan sütunlu portik üzerine balkon kurgulanmasıyla yeni bir görünüm kazanmıştır. Bu sayede portik üzerinde yer alan balkon ve tam bir cihannüma özelliğine sahip olmayan çatı katı binanın dış cephe görünümüne hâkim olarak büyük bir değişiklik yaratmıştır.

1925 yılında Isparta Orta Mektebi olarak kullanılmaya devam edilen bina Maarif Vekaleti'nin 1926 yılında gerçekleştirdiği kapsamlı tahkikat sonucunda 1926-1927 aralığında birtakım değişiklikler geçirmiştir. Eğitim-öğretim ihtiyaçları gözetilerek bazı odaların bölünmesi, salon zeminlerine beton dökülmesi, salon çatılarının yeniden çakılması gibi tadilat yanında bugün üzerinde Isparta Öğretmenevi'nin bulunduğu arsa istimlak edilerek okul bahçesi genişletilmiş, bahçe içerisine (bugün yerinde olmayan) dört dershaneli bir pavyon inşa edilmiştir. 1952 yılında açılan Isparta Lisesi tarihi binada faaliyete başlamış, 1960'ta okulun ismi Şehit Ali İhsan Kalmaz Lisesi olarak değişmiş, bir yıl sonra ise arka bahçede inşa edilen bugünkü binasına taşınmıştır. Tarihi Isparta İdadisi binası 1961'den sonra çeşitli kamu kurumlarına hizmet etmeye devam etmiş, 1986-1990 arasında geçirdiği büyük restorasyon ile dış cephe görünümü korunmakla birlikte bina içinde büyük değişiklikler yapılmıştır. Kat planlarına çoğunlukla uyulsa da betonarme olarak örülen iç duvarlar, yeniden inşa edilen çatı katı ve kolonlarla yapılan güçlendirme neticesinde İl Milli Eğitim Müdürlüğü olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bina 2019'da alınan kararla Millet Kiraathanesi'ne dönüştürülmüş ve günümüzde faal olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Isparta şehri için tarihi bir değer olan Isparta İdadi binası Tanzimat döneminden İkinci Meşrutiyet dönemine oradan da Cumhuriyet dönemi ve günümüze taşıdığı maddi-manevi mirasla büyük önemi haizdir.

⁵⁶ Rağsan Toptaş, *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) İdadi Yapıları (Türkiye Örnekleriyle)*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2020, s. 355-357.

⁵⁷ BOA., MF.İBT., 452/59.

Hakem Değerlendirmesi
Çıkar Çatışması
Finansal Destek
Teşekkür

Dış bağımsız.
Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
Araştırmaya konu binanın yerinde incelenmesi aşamasındaki katkı ve görüşlerinden dolayı Mimar Selin Şahin'e teşekkür ederiz.

Peer Review
Conflict of Interest
Grant Support
Acknowledgments

Externally peer-reviewed.
The authors have no conflict of interest to declare.
The authors declared that this study has received no financial support.
We would like to thank Architect Selin Şahin for her contributions and insights during the on-site examination phase of the building under study.

Yazar Bilgileri
Author Details

Diren Çakılcı (Doç. Dr.)

¹ Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, Türkiye
 0000-0002-8340-2536 direncakilci@akdeniz.edu.tr

Şeyda Güvenç Duran (Yüksek Mimar)

² Biz Mimarlık, Antalya, Türkiye
 0009-0001-0067-0499

Kaynakça | References

1. Arşiv Kaynakları⁵⁸:

1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
2. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri
4. Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

2. Araştırma Eserler

Aldan, Mehmet: *Galiçya ve Sonrası Hilmi Dilmen'in Öyküsü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984.

Böcüzâde Süleyman Sami: *Isparta Tarihi*, Haz. Hasan Babacan, Isparta, 2012.

Dilmen, Hilmi: "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi II", *Ün, Isparta Halkevi Mecmuası*, S. 42, C. 4, Eylül 1937, s. 606-609.

Dilmen, Hilmi: "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi III", *Ün, Isparta Halkevi Mecmuası*, S. 43-44, C. 4, I. ve II. Teşrin 1937, s. 630-631.

Dilmen, Hilmi: "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi IV", *Ün, Isparta Halkevi Mecmuası*, S. 45-46, C. 4, I. Kanun 1937 ve II. Kanun 1938, s. 651-653.

Dilmen, Hilmi: "Isparta Ortaokulunun Tarihçesi", *Ün, Isparta Halkevi Mecmuası*, S. 37, C. 4, Nisan 1937, s. 590-592.

Duymaz, Şevki: "Isparta İdadisi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları*, C. 4, S. 9 Temmuz 2017, s. 43-56.

Isparta 1880-1980, Isparta Valiliği Yayınları, Isparta, 2001.

Kırmızı, Abdülhamit: "Usûl-i Tedrîs Hâlâ Tarz-ı Kadîm Üzre": Konya Valisi Ferid Paşa'nın Eğitimi Islah Çalışmaları", *Dîvân İlmi Araştırmalar*, S. 19, 2005/2, s. 195-229.

Koçbay, Osman: "Hatıralarda 1914 Burdur-Isparta Depremi", *Yeni Gün*, 4 Ekim 2017, s. 4-5.

Özçınar, Ahmet Gökhan: *Kastamonu Mekteb-i İdadi Binası Restorasyon Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006.

Sağay Aksun, Zeynep: *Tarihsel Süreçte Karesi İdadisi ve Yeniden İşlevlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Tarihi 100 Lise, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2017.

⁵⁸Kullanılan arşiv belgelerine dair detaylı bilgiye dipnotlarda yer verilmiştir.

Toptaş, Rahşan: *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) İdadi Yapıları (Türkiye Örnekleriyle)*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2020.

Türk Eğitim Sistemi ve Ortaöğretim, ed. Ercan Türk, MEB Yayınları, Ankara, 2015.

3. Elektronik Kaynaklar

<http://isparta.gov.tr/millet-kiraathanesi-hizmete-acildi> (Erişim Tarihi: 01.06.2024).

<https://isparta.csb.gov.tr/isparta-il-milli-egitim-mudurlugu-hizmet-binası-haber-16333> (Erişim Tarihi: 05.06.2024).

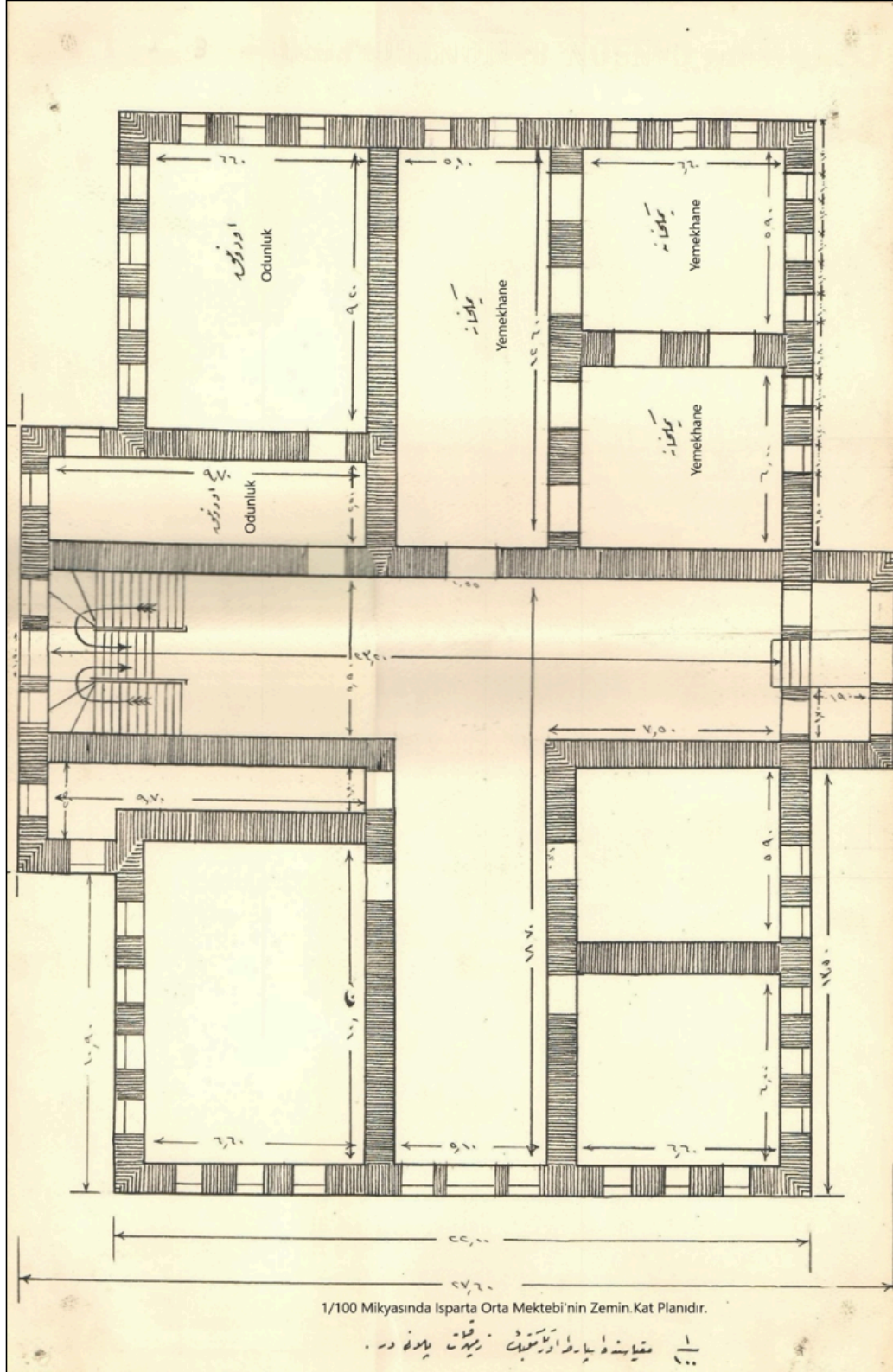
https://ispartaogretmenevi.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_9731109.html (Erişim Tarihi: 15.06.2024).

<https://www.haber32.com.tr/ispartada-eski-adiyla-hilmi-dilmen-okulu-yikildi> (Erişim Tarihi: 05.06.2024).

Ek | Appendix

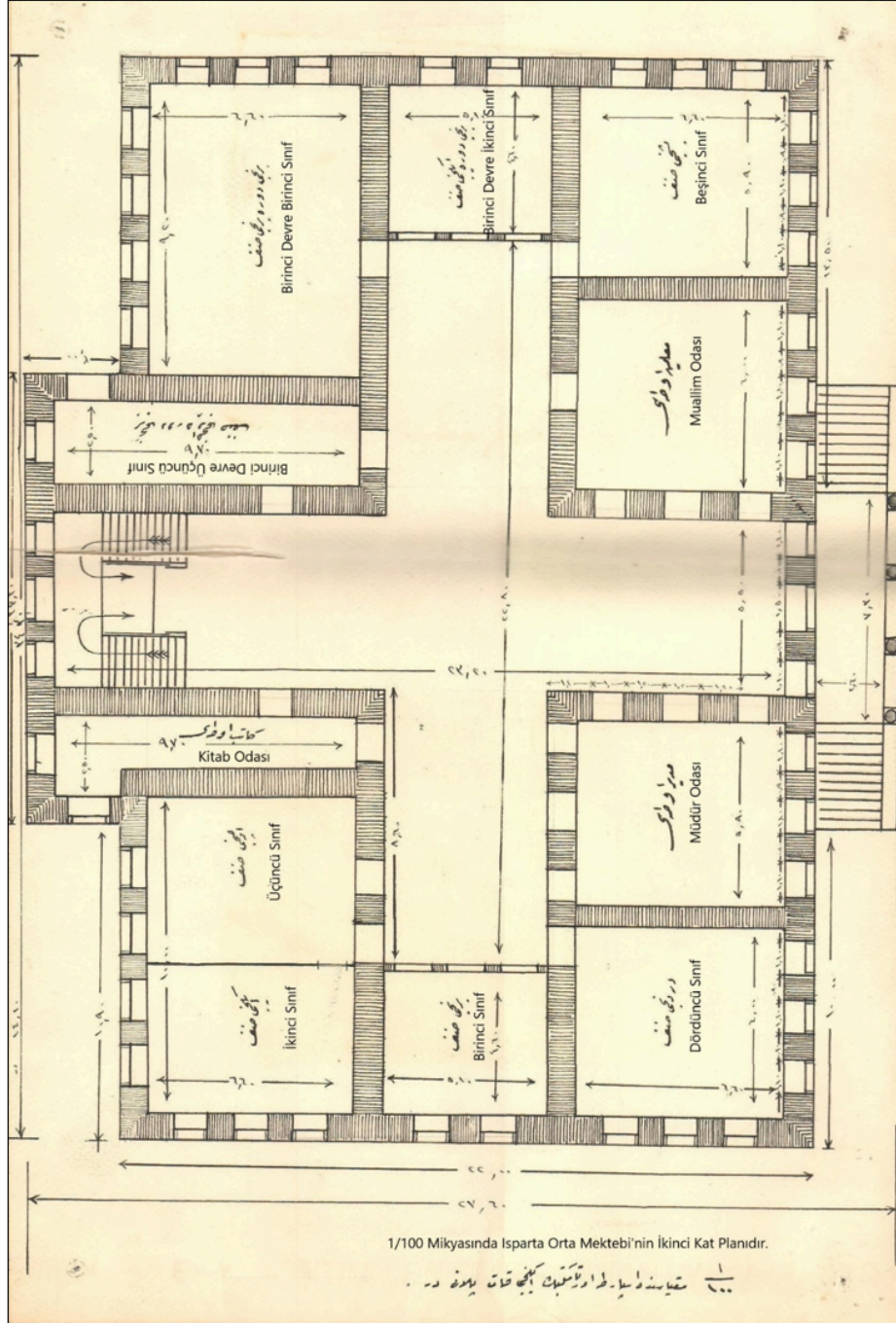
Supplementary Figure 1

Isparta Orta Mektep Binası Zemin Kat Planı-1926. (Kaynak: BCA., 180.9.0.0/95.464.5)

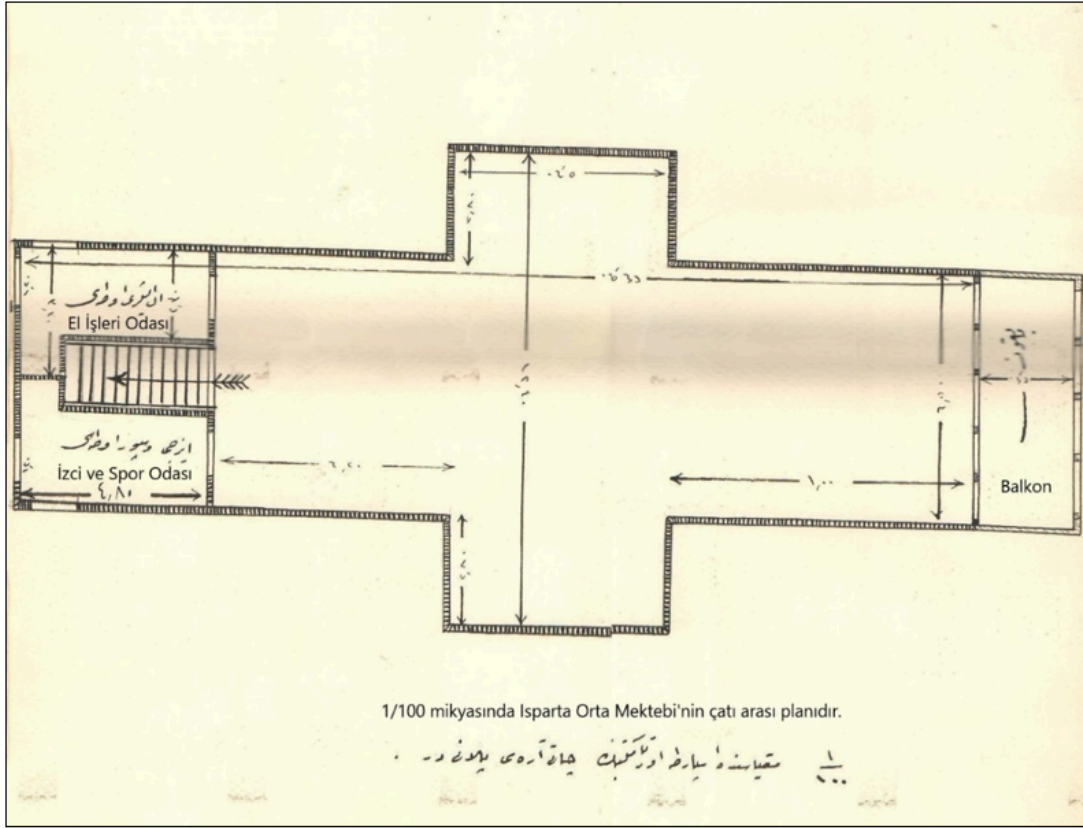
Supplementary Figure 2

Isparta Orta Mektep Binası İkinci Kat Planı-1926. (Kaynak: BCA., 180.9.0.0/95.464.5)

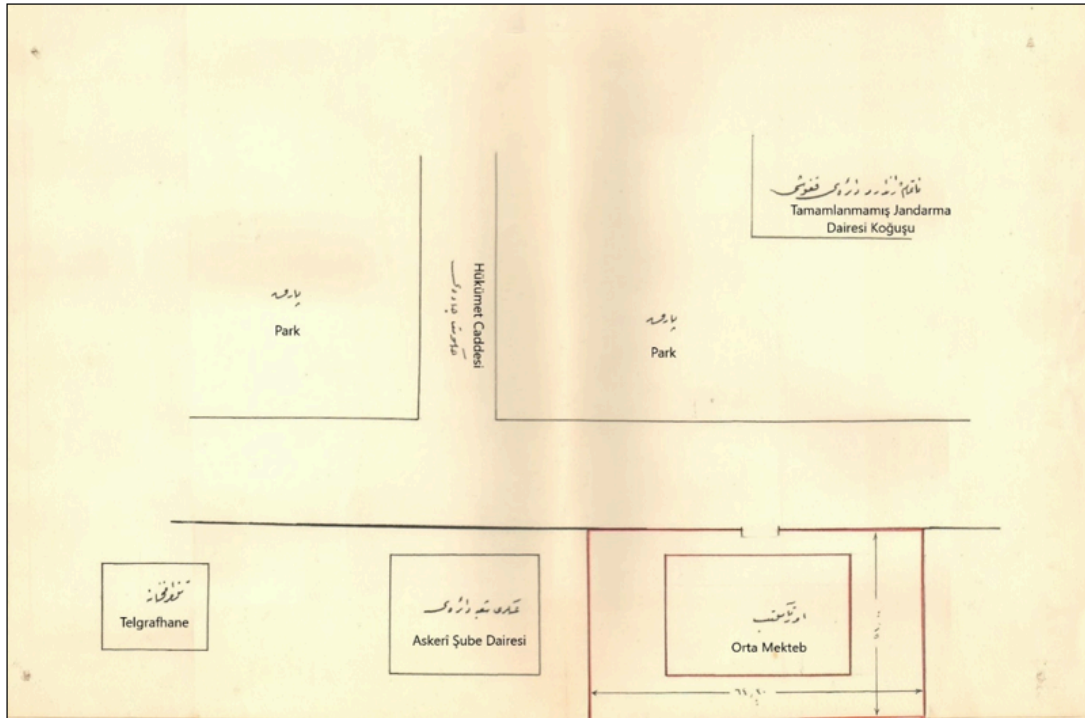
Supplementary Figure 3

Isparta Orta Mektep Binası Çatı Arası Planı-1926. (Kaynak: BCA., 180.9.0.0/95.464.5)

Supplementary Figure 4

Isparta Orta Mektep Binası Vaziyet Planı-1926. (Kaynak: BCA., 180.9.0.0/95.464.5)

Supplementary Figure 5

Tarihi Binanın Güncel Kullanım ve Görünümü (Kaynak: Şeyda Güvenç Duran, Biz Mimarlık)

